

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana suomalaista ymmärrystä oman maan ja kansakunnan osuudesta sodassa on leimannut uskomus Suomen käymän sodan poikkeusluonteesta. Sen ytimessä on käsitys, jonka mukaan Suomi lähti jatkosotaansa kansallissosialistisen Saksan rinnallakin itsenäistä linjaa noudattaneena, vain rajoitettujen tavoitteiden puolesta taistelleena myötäsotijana. Näin ollen Suomen sota oli erillissotaa.

Oppi erillissodasta sopi Neuvostoliiton uhkaavan läsnäolon leimaamaan sodanjälkeiseen poliittiseen tilanteeseen paremmin kuin hyvin. Erillissodasta puhuminen tarjosi mahdollisuuden kuitata suhde Saksaan hetken mukavuusavioliittona. Samalla voitiin torjua kaikki arvelut pitemmälle menneestä mukautumisesta Saksan sodanpäämääriin, sodankäyntimenetelmiin ja sotarikoksiin. Erillissota kytkeytyi myös Suomen jo sotaa edeltäneenä aikana olosuhteiden pakosta omaksumaan puolueettomuuspolitiikkaan. Se sai puolueettomuuden näyttämään johdonmukaiselta pyrkimykseltä, jota oli tavallaan yritetty noudattaa jopa sodankin olosuhteissa. Näin erillissota toimi sekä puolustuksena Neuvostoliittoa vastaan, että palveli Suomen koko sodanjälkeistä ulkopoliittikkaa legitimoivan kehyskertomuksen osana.

Tällaisena erillissotaoppi oli tietysti liian hyvä ollakseen totta. Kaikkein ortodoksisimmista tulkinnosta Suomessa jouduttiinkin perääntymään jo pian sodan päättymisen jälkeen. Sen takia enää harvat pitävät uskottavana vaikkapa hallituksen virallista selitystä vuodelta 1941, jonka mukaan jatkosodan syy oli Neuvostoliiton hyökkäys Suomen kimppuun. Erillissodan opinkappaleiden kyseenalaistaminen on kuitenkin toden teolla voinut alkaa vasta Neuvostoliiton kukistuttua. Perääntymisvaihe on ollut pitkä, ja aihe on pulpahtanut pintaan aina asiaa sivuavien tutkimusten ilmestyessä, omani viimeisimpänä pitkässä sarjassa.

Erillissodan ytimessä oleva ratkaiseva muistinmenetyks koskee jatkosodan etenemisvaihetta. Saksa ryhtyi kesäkuussa 1941 Neuvostoliittoa vastaan maailmankatsomukselliseen tuhoamissotaan. Sodan päämäärä, josta Suomen poliittis-sotilaallinen johto oli hyvin perillä, oli Neuvostoliiton täydellinen ja lopullinen hävittäminen. Myös Suomen näkökulmasta tämä oli kaikkein toivottavin lopputulos. Neuvostoliiton tuhoaminen ratkaisisi yhdellä iskulla Suomen turvallisuusongelman. Ratkaisua, joka jättäisi yhä voimakkaan Neuvostoliiton Suomen rajanaapuriksi, ei tietenkään ollut mitään syytä ryhtyä sodan kautta edes tavoittelemaan. Sodan ei kuitenkaan ajateltu päättyvän

neuvotteluratkaisuun, vaan myös Suomen viranomaiset valmistautuivat syksyllä 1941 sotasaaliin jakoon ikään kuin Neuvostoliitto olisi jo lakannut olemasta. Suomi ei lähtenyt rajoitettuun erillissotaan, vaan sen tavoitteena, kuten Saksankin, oli Neuvostoliiton hävittäminen tai vähintäänkin sen pysyvä heikentäminen.

Tavoitteiden kauaskantoisuudesta huolimatta Suomen sota sai käytännössä rajoitetun luonteen. Tämä perustui varsin yksinkertaiselle laskelmalle. Suomessa ymmärrettiin hyvin, että mikään Suomen ponnistus ei sotaa ratkaisisi. Siksi omia voimia pyrittiin säästämään. Suomi poimisi voiton hedelmät Saksan rinnalla, muttei ottaisi itse suuria riskejä. Suomi ei ryhtynyt Muurmannin radan katkaisuyrityksiin enää syksyn 1941 jälkeen eikä halunnut ottaa merkittävää osaa Leningradin valtausoperaatioon. Kyse ei ollut siitä, että Suomen toimia olisi rajoittanut periaatepäätös oman sodan käymisestä rajoitettujen tavoitteiden puolesta ja erillään Saksan sotateoimista, vaan siitä, että Suomi halusi välttää tappioita ja ulkopoliittisesti ei-toivottavia seurauksia. Tämä oli pikkuvaltiorealismia sodan ajan olosuhteisiin sovellettuna.

Saksan sota oli alusta lähtien maailmankatsomuksellinen; kansallissosialistien käsityksen mukaan sekä voiton edellytys että sen välttämätön seuraus olisi ideologisten ja rodullisten vihollisten - kommunistien ja juutalaisten - tuhoaminen. Tästäkin tavoitteesta Suomen johto oli oleellisilta osiltaan perillä, ja se hyväksyi ne kommunisminvastaisen taistelun nimissä. Silloisen valtiojohton alaisten turvallisuusviranomaisten – valtiollisen poliisin ja päämajan valvontaosaston – toiminta jatkosodan aikana on selvä osoitus siitä, että Suomi ei ollut mukana jatkosodassa pelkästään reaali poliittisista syistä, vaan että ainakin osa Suomen valtiokoneistosta oli myös sisäistänyt ideologisen sodankäynnin tavoitteet.

[Kuva.] Kesäkuun lopulla vuonna 1941 Helsinkiin saapui Heinrich Himmleriltä erikoistehtävän saanut mies, SS-Sturmbannführer Gustav vom Felde. Heti perille saavuttuaan hän otti yhteyttä valtiollisen poliisin johtoon. Vom Felden saaman tehtävän toteuttamisesta keskusteltiin sitten hotelli Kämpin lounaspöydässä. Himmlerin käskyn mukaisesti myös hyökkäyksensä Pohjois-Suomen kautta Neuvostoliittoon pian käynnistävän Saksan Norjan-armeijan yhteyteen oli perustettava Saksan turvallisuuspoliisin erikoisyksikkö. Sen tehtävänä olisi huolehtia maailmankatsomuksellisen sodan toimeenpanosta, eli etsiä ja teloittaa kommunistit ja juutalaiset sekä Neuvostoliitolta vallattavilla alueilla, että sotavankien joukosta. Samanlaisia yksiköitä oli jo toiminnassa kaikkialla

Saksan juuri avatulla itärintamalla. Yksikön viralliseksi nimeksi tuli Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes beim Armeeoberkommando Norwegen, Befehlsstelle Finnland. Arkisemmassa kielenkäytössä sen nimi lyhentyi muotoon Einsatzkommando Finnland. Valtiollisen poliisin johdon suostumuksella yksikön käyttöön asetettiin myös suomalaista henkilökuntaa, yhteensä 12 henkeä, joista seitsemän oli valtiollisen poliisin Rovaniemen-osaston toimenhaltijoita.

Einsatzkommando Finnlandin tärkeimmäksi tehtäväksi oli kaavailtu ideologisen puhdistuksen toteuttamista valloitetussa Murmanskissa, ja toiminnan suuntaviivoista oli sovittu valtiollisen poliisin kanssa. Koska eteneminen rintaman pohjoisimmassa osassa jäi vähäiseksi, Einsatzkommando Finnlandin päätehtäväksi muodostui ideologisten ja rodullisten vihollisten seulominen esiin sotavankien joukosta. Valtiollinen poliisi oli yhdessä Saksan turvallisuuspoliisin kanssa valmistautunut myös Leningradin valtaukseseen. Yhteinen turvallisuuspoliisioperaatio kaupungissa olisi merkinnyt aktiivisten kommunistien, neuvostovirkailijoiden, lukeneiston jäsenten ja juutalaisten etsimistä ja tuhoamista.

Päämajan alainen valvontaosasto oli synkeän näytelmän toinen suomalainen pääosan esittäjä. Sen hallinnoimalle sotavankileiri 3:lle Ruokolahdella koottiin aktiivisiksi kommunisteiksi epäiltyjä sotavankeja muilta suomalaisilta sotavankileireiltä. [Kuva.] Syksyyn 1942 mennessä valvontaosasto oli luovuttanut yhteensä 520 tällaista henkilöä Einsatzkommando Finnlandin käsiin Pohjois-Suomeen. Kaikki säilyneet lähteet viittaavat siihen, että valvontaosaston luovuttamien vankien kohtalona oli pikainen teloitus, mistä sekä valvontaosasto että sotavankihuollosta vastaava päämajan järjestelyosasto olivat tietoisia. Einsatzkommando Finnlandin toiminta painottui Sallassa sijainneelle saksalaiselle sotavankileiri Stalag 309:lle, jossa silminäkiäkuvauksista päätellen vankien teloitukset pääasiassa tapahtuivat. [Kuva.]

Valtiollinen poliisi ja päämajan valvontaosasto eivät käyneet erillissotaa, vaan maailmankatsomuksellista tuhoamissotaa Saksan rinnalla. Yhteistyön perustana ja motivaatiopohjana oli radikaali kommunisminvastaisuus. Suomalaisten välityksellä Einsatzkommando Finnlandin käsiin päätyi myös juutalaisia sotavankeja. Saksalaiset vainosivat juutalaisia rodullisin perustein, suomalaisten toiminnan motiivina näyttää olleen antikommunismi. Valtiollisen poliisin aatemaailmassa juutalaisuus oli tarkemmin määrittelemättömässä, mutta kiistattomassa yhteydessä bolshevismiin, ja juutalaiset olivat siksi todennäköisemmin myös kommunisteja kuin muiden etnisten tai uskonnollisten ryhmien edustajat.

Erillissotaopin piirteisiin on koko sodanjälkeisen ajan kuulunut se, että Saksan Pohjois-Suomen alueelta käsin käymän sodan luonnetta ei ole ymmärretty. Tosiasiassa sotaa oli myös Suomen alueelta käsin määrää käydä täsmälleen samoin keinoin ja samalla raakuudella kuin muualla itärintamalla. Se, että Saksan kaikki merkittävämät tavoitteet rintaman pohjoisimmalla osalla jäivät saavuttamatta, antoi Suomessa tilaa tulkinnoille, joissa sodan todellinen luonne jäi ottamatta huomioon. Suomessa tyydyttiin sen enempää ihmettelemättä toteamaan, että jostain tarkemmin selvittämättömästä syystä Saksa käyttäytyi itärintamansa pohjoisimmassa osassa toisin kuin kaikkialla muualla.

Erillissotaoppi ei ollut anakronistinen, vaan se oli syntynyt jo syksyllä 1941. Suomen sodan kuvaaminen irralliseksi Saksan pyrkimyksistä oli valtiotieteestä jopa etenemisvaiheen tunnelmissa. Suomen esittäminen jälleen hyökkäyksen uhrina ja sen sodan erillisen luonteen korostaminen oli suunnattu erityisesti länsiliittoutuneisiin. Tarkoituksena oli minimoida sodan aiheuttamat poliittiset vahingot länsivaltojen parissa. Opin käyttökelpoisuus alkoi nousta selvemmin esiin vuoden 1943 kuluessa, kun Suomi ryhtyi ottamaan etäisyyttä Saksaan ja tunnustelemaan tietä ulos sodasta. Erillissodan poliittinen ja moraalinen välttämättömyys kävi lopulta ilmeiseksi sodan jälkeisessä tilanteessa, torjuttaessa Neuvostoliiton uhkaa ja Saksan sotarikosten mittasuhteiden vähitellen paljastuessa. Oli kaikki syyt korostaa Suomen sodan etäisyyttä kansallissosialistien pyrkimyksiin. Näin toivottiin estettävän Neuvostoliittoa käyttämästä Suomen nyt varsin kiusallisena harharetkenä näyttäytyvää suhdetta kansallissosialistiseen Saksaan poliittisena työkalunaan. Sen tien päässä kajasteli Suomen muuttaminen kansandemokratiaksi.

Erillissotaopin puolustajat vetoavat usein siihen, että Neuvostoliitto tavallaan tunnusti Suomen sodan erillisen luonteen solmiessaan Suomen kanssa välirauhan syksyllä 1944. Muille Saksan kumppaneille ei tätä etuoikeutta suotu. Rauhansopimukset eivät kuitenkaan perustu epämääräisistä poliittisista opinkappaleista saavutetulle yhteisymmärrykselle, vaan paljon yksinkertaisempaan järjestykseen. Ne tulevat ajankohtaisiksi, kun osapuolet laskevat, että taistelun jatkaminen ei enää ole mahdollista, kannattavaa tai tarpeen. Suomen onni oli tässä suhteessa sen sijainti syrjässä niiltä maailmansodan strategisilta hyökkäysurilta, joilla sodanjälkeisen Euroopan muoto ratkaistiin ja joille Neuvostoliitolla oli syksyllä 1944 jo kova kiire.

Kahden 1900-luvun julmimman diktatuurin, kansallissosialistisen Saksan ja Neuvostoliiton välissä Suomi joutui sodan aikana ankaraan paineeseen. Kuten muutkaan sotaan osallistuneet maat, Suomi ei selvinnyt kokemuksesta nuhteettomana parlamentaarisena demokratiana tai oikeusvaltiona. Valtiollisen poliisin ja valvontaosaston toiminta osoittaa miten myös meillä osittain samaistuttiin kansallissosialistien sodan päämääriin ja luonteeseen. Ymmärtääksemme sitä historiallista tilannetta, jossa jatkosota käytiin, on lakattava käsittelemästä Suomen sotaa poikkeuksena toisen maailmansodan kokonaistaseessa. Erillissodan oppi oli poliittisesti tarkoituksenmukainen niin kauan kuin Neuvostoliitto oli olemassa. Nykytilanteessa se kuitenkin enää vain vaikeuttaa kokonaisuuden ymmärtämistä ja herättää hämmennystä Suomen ulkopuolella.